

УДК 81'22(094.5):001.891

Н. І. Андрейчук,
кандидат філологічних наук, доцент
(Національний університет "Львівська політехніка")
nadiyaan@gmail.com

ВКЛАД РІЗНИХ ПІДРОЗДІЛІВ МОВОЗНАВСТВА У ЛІНГВОСЕМІОТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКОГО АКТА

У статті визначено засади дослідження парламентського акта із застосуванням семіотичного підходу. Останній передбачає опис механізму інтерпретації різних складових акта як повторюваної функціонально-сміслової єдності системно організованих мовних знаків, породженої соціальним інститутом парламенту. Виділено ті здобутки політичної лінгвістики, лінгвокультурології, когнітивних студій та теорії мовленнєвих актів, які мають особливу вагу для опису парламентського акта у лінгвосеміотичному вимірі.

Актуальність семіотичного підходу до аналізу дискурсу визначається, насамперед, тим, що він дає можливість продуктивно застосувати інструментарій семіотики для виявлення особливих параметрів дискурсу, через які організовується й структурується індивідуальний та соціальний досвід. Зі семіотичних позицій процес реального функціонування мови можна розглядати як семіоз, у якому дискурс функціонує як знак. Таке тлумачення семіотика завдячує Л. Єльмслеву. Він описав знак як результат семіозу, який відбувається в акті мовлення і стверджував, що величина одиниць маніфестації не є істотною для визначення знака, іншими словами, що разом з мінімальними, знаками, якими є "слова", можна говорити і про знаки-висловлювання або знаки-дискурси [1]. Семіотичний підхід забезпечує додатковий вектор аналізу дискурсу, який невіддільний від інших аспектів його вивчення у комплексних міждисциплінарних дослідженнях.

У цій статті зосередимо увагу на розгляді інституційного дискурсу, який тлумачимо як різновид комунікативної взаємодії між людьми для досягнення цілей спілкування за посередництвом повторюваної функціонально-сміслової єдності породжених соціальними інститутами системно організованих мовних знаків. За типом соціального інституту, який продукує дискурс, можна виділити певні підтипи останнього, наприклад судовий, військовий, педагогічний, релігійний, рекламний тощо. Соціальний інститут парламенту породжує парламентський дискурс, який включає ряд мовленнєвих жанрів [2], серед яких основним є жанр парламентського акта (ПА). Спробуємо обґрунтувати, що лінгвосеміотичне дослідження ПА вимагає поєднання інструментарію різних підрозділів науки про мову (Рис. 1).

Рис. 1. Вклад різних підрозділів лінгвістики у лінгвосеміотичне дослідження ПА.

Вивчення інституційного парламентського дискурсу через призму лінгвосеміотики ґрунтується на трьох основних засадах: 1) репрезентації соціальної реальності завжди відбуваються через знакові системи, що забезпечує формування інституціоналізованих інтерсуб'єктивних відносин, відтворення яких є умовою єдності та цілісності соціуму й культури [3: 5]; 2) соціальний інститут парламенту як організована форма соціальної активності породжує мовленнєвий жанр акта, який є інструментом виконання основного завдання парламенту: забезпечити адекватну (з точки зору владних структур) соціальну діяльність членів суспільства; 3) як єдність системно організованих знаків ПА вимагають для їх вивчення семіотичного підходу, який дозволяє описати мовні структури (коди), які є основою впорядкування, осмислення й інформативності акта як макрознака.

© Андрейчук Н. І., 2012

Застосування поняття коду асоціюється з семіотикою у всіх гуманітарних науках. У. Еко визначає код як "систему комунікативних конвенцій, які парадигматично об'єднують елементи, серії знаків з серіями семантичних блоків (чи смислів) і встановлюють структуру обох систем: кожна з них управляється правилами комбінаторики, які визначають порядок, у якому елементи (знаки і семантичні блоки) синтагматично вибудовані" [4]. Лінгвокультурний простір індивіда як форма інтерпретації, яка забезпечує процес "розпредмечування" кодів [5: 84-118], поміщений у певну "систему координат". Ця система має горизонтальну та вертикальну осі: горизонтальна – "мовна" компетенція, тобто здатність до первинної інтерпретації "подійності" дискурсу та прагматики жанру; вертикальна – "культурна" компетенція, тобто здатність до ідеологічної та культурної інтерпретації. Підрозділи мовознавства, об'єкти яких, можуть бути розміщені на цих осях, вносять свій вклад у дослідження ПА як макрознака.

Вертикальна вісь. Лінгвосеміотичний аналіз парламентського дискурсу повинен поєднуватись зі здобутками лінгвістики в області політичної комунікації. Множинність підходів, які застосовуються при вивченні різних аспектів Homo Politicus, формувалася протягом багатьох століть, але суть політичної комунікації залишалася незмінною: створення, передавання, отримання і оброблення політично релевантних повідомлень. Процес спілкування між учасниками політичної комунікації природною мовою є тим інституційним механізмом, який втілює політичний "дизайн" соціального середовища у політичному дискурсі. А. М. Шарова, аналізуючи етапи становлення політичної лінгвістики наголошує, що "політична лінгвістика як окремий напрям у науці сформувалася лише у другій половині ХХ ст., тому основні положення, на яких ґрунтуються сьогодні політико-лінгвістичні дослідження, варто шукати в напрацюваннях семіотики, філософії, соціальної психології, теорії комунікації тощо" [6]. Поділяючи її думку, що розвиток семіотики, зокрема, лінгвістичної семіотики є "визначальним в еволюції поглядів на взаємозв'язок мови і політики" [6], варто зазначити, що сьогодні можна говорити про зворотній вектор, тобто застосування напрацювань політичної лінгвістики для збагачення лінгвосеміотичних досліджень, зокрема в сфері семіотичного аналізу політичного дискурсу. В. Дем'янков вважає, що останній повинен досліджуватись щонайменше з чотирьох точок зору: політологічної (на основі політологічної інтерпретації робляться висновки політологічного характеру); чисто філологічної (як будь-який інший текст, але з урахуванням політичних та ідеологічних концепцій, які панують у світі інтерпретатора); соціопсихолінгвістичної (при вимірі ефективності для досягнення прихованих чи явних політичних цілей мовця); індивідуально-герменевтичної (при виявленні особистісних смислів автора і / чи інтерпретатора дискурсу при певних обставинах) [7: 34]. Цей перелік є актуальним для розгляду такого втілення політичної реальності, яким є ПА – породження соціального інституту парламенту і важливий регулятор політичних процесів у державі. Таким чином, здобутки політичної лінгвістики, зокрема, в плані встановлення політичної та ідеологічної компонент вмісту тексту можуть бути використані для аналізу ПА.

Другим важливим напрямом у лінгвосеміотичному вивченні ПА є дослідження культурного вмісту його кодів. Конвенції культури забезпечують адекватне сприйняття відображення життєвого світу людини у феномені події, описаної текстом. Дослідження культурного вмісту мовних знаків, який "формує культурно-специфічну модель мислення і поведінки" [8: 42], є в центрі уваги лінгвокультурології. М. Алефіренко вважає, що позначувальним культуреми (як основної одиниці лінгвокультурології) є мовний знак у його білатеральній єдності, а позначуваним – іменована реалія: номінований фрагмент дійсності, предмет чи ситуація [9: 128]. Для лінгвокультурних та лінгвосеміотичних досліджень спільними можна вважати такі дві "антени": перша слугує для виділення в об'єкті тієї інформації, яка свідчить про культурну значущість мовної сутності; друга – для розпізнавання сигналів про способи референції до предметної галузі культури. Саме на основі такого принципу конструювання об'єкта, коли у ньому виділені культурно-інтерпретована зона і зона культурно-інтерпретативна, отримуємо можливість дослідити і описати семіотично негомогенну інтеракцію мовних знаків і знаків "мови" культури [10: 21]. Для лінгвокультурологічного аналізу можуть бути виділені певні семіотичні виміри: прагматичний, коли ведеться спостереження за поведінкою індивідів та груп через знаки з символічним навантаженням (with symbolic values); семантичний, який зосереджується на культурних виразах і схемах поведінки (expressions and behaviors) з погляду їхньої сигніфікації; синтаксичний, коли досліджується відношення між цими схемами поведінки або знаками і способи їх поєднання у системи і класи [11]. Здобутки лінгвокультурології у цих напрямках дослідження можуть бути використані при семіотичному аналізі ПА.

Горизонтальна вісь. Одним із основних постулатів когнітивної лінгвістики є розгляд мови як інструмента пізнання світу. Інтегрований підхід, за якого враховуються комунікативні і когнітивні аспекти опису тексту, є визначальним для когнітивно-дискурсивної парадигми лінгвістики, яка виступає як наукова парадигма знання. О. Кубрякова наголошує, що нові парадигми вносять свої корективи у розуміння сутності мови, а запитання щодо знака і його функцій ставиться по-новому. Вона ж стверджує, що відповідно до теоретичних принципів, які покладені в основу когнітивно-дискурсивної парадигми, кожне мовне явище повинно вивчатися у двох аспектах: когнітивному і комунікативному (дискурсивному) [12: 6]. Розвиток досліджень мовної когніції як одного з напрямів антропоцентричної

парадигми сучасної лінгвістики [13], привів до розробки когнітивних моделей і так званих суперструктур, які характеризують особливі типи текстів [14]. Понятійна інтерпретація тексту забезпечує сприймання учасником спілкування тих інтерактивних обмежень, які детерміновані мовленнєвим жанром, тобто установками і умовностями "ритуалізованого ансамблю" дискурсу. Цей механізм діє на рівні збереження знань про стереотипи у дискурсивній практиці і створює можливість соціального та ідеологічного розуміння дискурсу. Він оперує текстовими базами, які пов'язані з подібними ситуаціями. У нашому прикладі парламентського акта беремо за основу твердження, що соціальні інститути визначають форми жанрів, у яких дискурсивні спільноти об'єктивують свої наміри таким чином, що вони адекватно інтерпретуються всіма учасниками "модельної" ситуації. Інтерпретація окремого тексту як семіотичного втілення жанрового простору парламентського акта забезпечує "адаптацію" комунікантів до тих загальних властивостей ситуації, які разом діють як детермінанти тексту і визначають ті семантичні конфігурації, які мовець типово обирає у контекстах такого типу. Ця інтерпретація є концептом жанрової варіативності. У когнітивній ідентифікації жанру беруть участь когнітивні процеси, а адекватність сприйняття забезпечується виявленням суттєвих ознак кожного тексту в результаті його оброблення на когнітивному рівні. Оскільки дослідження ментальних репрезентацій, які виникають у ході оброблення даних, є у центрі уваги когнітивістів, то їх здобутки повинні бути враховані у лінгвoseміотичному аналізі ПА.

Аналіз ПА через призму семіотики також передбачає дослідження механізму інтерпретації комунікативно-прагматичної складової тексту, тобто встановлення зв'язку між лінгвокультурними кодами та комунікативними прагматичними смислами (у розумінні Ф. Бацевича [15: 19]). У термінах теорії мовленнєвих актів ПА може розглядатися як перформативний акт декларації і описуватися як сукупність пропозицій, які обумовлюють впорядкованість його вмісту. Таким чином семіотичний аналіз ПА передбачає розгляд лінгвокультурного кодування у зв'язку з вивченням прагматичного простору тексту, оскільки операція трансформації структури пропозиції в лінійне відображення зв'язку предикаторів та лінгвокультурних кодів забезпечує перетворення ПА у комунікативну знакову одиницю.

Підсумовуючи, наголосимо, що вивчення ПА у лінгвoseміотичному вимірі стратегічно орієнтує дослідників на подальше посилення зв'язків різних підрозділів мовознавчих студій при аналізі складних мовних знаків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Греймас А.-Ж. Семиотика. Объяснительный словарь теории языка / А.-Ж. Греймас, Ж. Курте ; [сост., вступ. ст. и общ. ред. Ю. С. Степанова] // Семиотика. – М. : Радуга, 1983. – С. 485–550.
2. Андрейчук Н. Жанровий простір англійського інституційного дискурсу кінця XV – початку XVII століття / Н. Андрейчук ; [ред. А. П. Загнітко] // Лінгвістичні студії : [зб. наук. праць] / Донецький нац. ун-т. – Донецьк : ДонНУ, 2011. – С. 110–116.
3. Чантурія А. В. Семіотичні аспекти дослідження соціальної реальності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.03 "Соціальна філософія та філософія історії" / Анжеліка Володимирівна Чантурія. – К., 2006. – 20 с.
4. Эко У. К семиотическому анализу телевизионных сообщений [Электронный ресурс] / У. К. Уко. – Режим доступа : <http://psyberlink.flogiston.ru/internet/bits/eco.htm>.
5. Андрейчук Н. І. Семіотика лінгвокультурного простору Англії кінця XV – початку XVII століття : [монографія] / Н. І. Андрейчук. – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2011. – 280 с.
6. Шарова А. М. Лінгвістичний вимір політичної інформації : становлення політичної лінгвістики [Електронний ресурс] / А. М. Шарова. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npchdu/Politology/2009_97/97-21.pdf
7. Демьянков В. З. Политический дискурс как предмет политологической филологии / В. З. Демьянков // Политическая наука. Политический дискурс : история и современные исследования. – М., 2002. – С. 32–43.
8. Маслова В. А. Homo lingualis в культуре : [монографія] / В. А. Маслова. – М. : Гнозис, 2007. – 320 с.
9. Алефиренко Н. Ф. Лингвокультурология : ценностно-смысловое пространство языка : [учеб. пособие] / Н. Ф. Алефиренко. – М. : Флинта : Наука, 2010. – 288с.
10. Телия В. Н. Культурно-языковая компетенция : ее высокая вероятность и глубокая сокровенность в единицах фразеологического состава языка / В. Н. Телия ; [отв. ред. В. Н. Телия] // Культурные слои во фразеологизмах и дискурсивных практиках. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – С. 19–30.
11. Poyatos F. Analysis of a Culture through Its Culturemes / Theory and Method / F. Poyatos ; [editors W. C. McCormack, S. A. Wurm] // Language and Man. Anthropological Issues. – The Hague : Mouton, 1976. – P. 313–322.
12. Кубрякова Е. С. В поисках сущности языка / Е. С. Кубрякова // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2009. – № 1. – С. 5–12.
13. Андрейчук Н. І. Антропоцентрична парадигма сучасної лінгвістики : ідеологія і програми досліджень / Н. І. Андрейчук ; [укл. Анатолій Загнітко (наук. ред.) та ін.] // Лінгвістичні студії : [зб. наук. праць]. – Донецьк : ДонНУ, 2008. – С. 273–278.
14. Дейк Т. А. ван. Стратегии понимания связного текста / Т. А. ван Дейк, В. Кинч // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1988. – Вып. 23. – С. 153–211.
15. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики : [монографія] / Ф. С. Бацевич. – Львів : ПАІС, 2010. – 336 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Greimas A.-Zh. Semiotika. Obiasnitel'nyi slovar' teorii yazyka [Semiotics. The Explanatory Dictionary of the Theory of Language] / A.-Zh. Greimas, Zh. Kurte ; [sost., vstup. st. i obshch. red. Yu. S. Stepanova] // Semiotika [Semiotics]. – M : Raduga, 1983. – S. 485–550.
2. Andreichuk N. I. Zhanrovyyi prostor angliis'kogo instytutsiinogo dyskursu kintsia XV – pochatku XVII stolittia [The Genre Space of the English Institutional Discourse at the End of XV – the Beginning of the XVII Centuries] / N. I. Andreichuk ; [red. A. P. Zagnitko] // Lingvistychni studii [Linguistic Studios] : [zb. nauk. prats'] / Donets'kyi nats. un-t. – Donets'k : DonNU, 2011. – S. 110–116.
3. Chanturiia A. V. Semiotychni aspekty doslidzhennia sotsial'noi real'noisti [Semiotic Aspects of the Social Reality Studies] : avtoref. dis. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filosof. nauk : spets. 09.00.03 "Social'na filosofii ta istoriia filosofii" / Anzhelika Volodymyrivna Chanturiia. – K., 2006. – 20 s.
4. Eko U. K. Semioticheskomu analizu televizionnykh soobshchenii [To the Semiotic Analysis of the Television Messages] [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://psyberlink.flogiston.ru/internet/bits/eco.htm>.
5. Andreichuk N. I. Semiotyka lingvokul'turnogo prostoru Anglii kintsia XV – pochatku XVII stolittia [Semiotics of the Lingual Cultural Space of England at the End of the XV – the Beginning of the XVII Centuries] : [monographia] / N. I. Andreichuk. – Lviv : Vyd-vo L'vivskoyi politekhniki, 2011. – 280 s.
6. Sharova A. M. Lingvistychnyi vymir politychnoi informatsii : stanovlennia politychnoy lingvistyky [The Linguistic Survey of the Political Information : the Establishment of the Political Linguistics] [Elektronnyi resurs] / A. M. Sharova. – Rezhym dostupu : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npchdu/Politology/2009_97/97-21.pdf.
7. Demiankov V. Z. Politicheskii diskurs kak predmet politicheskoi filologii [The Political Discourse as the Subject of the Political Philology] / V. Z. Demiankov // Politicheskaiia nauka. Politicheskii diskurs : istoriia i sovremennyye issledovaniia [The Political Science. The Political Discourse : History and the Modern Researches]. – M., 2002. – Vyp. 3. – S. 32–43.
8. Maslova V. A. Homo lingualis v kul'ture [Homo lingualis in culture] : [monografiia] / V. A. Maslova. – M. : Gnosis, 2007. – 320 s.
9. Alefirenko N. F. Lingvokul'turologiia : tsennostno-smyslovoie prostranstvo yazyka [Lingual Cultural Studies : the Language Space of Values and Senses] : [ucheb. posobie] / N. F. Alefirenko. – M. : Flinta : Nauka, 2010. – 288 s.
10. Teliia V. N. Kul'turno-yazykovaia kompetentsiia : ieio vysokaia veroiatnost' i glubokaia sokrovennost' v yedynitsakh frazeologicheskogo sostava yazyka [The Cultural Language Competence : its High Probability and Deep Intimacy in the Units of the Language Phraseological Fund] / V. N. Teliia ; [otv. red. V. N. Teliia] // Kulturnyye sloi vo frazeologizmax i diskursivnykh praktikakh [Cultural Layers in the Phraseological and Discourse Practices]. – M. : Yazyki slavianskoi kultury, 2004. – S. 19–30.
11. Poyatas F. Analysis of a Culture through Its Culturemes : Theory and Method / F. Poyatas ; [editors W. C. McCormack, S. A. Wurm] // Language and Man. Anthropological Issues. – The Hague : Mouton, 1976. – P. 313–322.
12. Kubriakova Ye. S. V poiskakh sushchnosti yazyka [In Search of the Language Essence] / Ye. S. Kubriakova // Voprosy kognitivnoi lingvistiki [Questions of the Cognitive Linguistics]. – 2009. – № 1. – S. 5–12.
13. Andreichuk N. I. Antropotsentrychna paradygma suchasnoi lingvistyky : ideologiya i programy doslidzhen' [The Anthropocentric Paradigm of the Modern Linguistics : the Ideology and Programmes of the Research] / N. I. Andreichuk ; [ukl. Anatolii Zagnitko (nauk. red.) ta in.] // Lingvistychni studii [Linguistic Studios] : [zb. nauk. prats']. – Donets'k : DonNU, 2008. – S. 273–278.
14. Deik T. A. van. Strategii ponimaniia sviazного teksta [Strategies of the Discourse Comprehension] / T. A. van Deik, V. Kinch // Novoie v zarubezhnoi lingvistike [The New in the Foreign Linguistics]. – M. : Prohres, 1988. – Vyp. 23. – S. 153–211.
15. Batsevych F. S. Narysy z lingvistychnoi pragmatyky [Essays in the Linguistic Pragmatics] : [monographia] / F. S. Batsevych. – Lviv : PAIS, 2010. – 336 s.

Матеріал надійшов до редакції 26.01. 2012 р.

Андрейчук Н. И. Вклад различных отраслей языкознания в лингвосеміотическое исследование парламентского акта.

В статье определены исходные положения для исследования парламентского акта с использованием семиотического подхода, предусматривающего описание механизма интерпретации различных составляющих акта как единства системно организованных знаков, порожденных социальным институтом парламента. Выделены те достижения политической лингвистики, лингвокультурологии, когнитивистики и теории речевых жанров, которые представляют интерес для исследования акта в лингвосеміотическом измерении.

Andreichuk N. I. The Contribution of Different Subdivisions of Linguistics into the Lingual Semiotic Research of Parliamentary Acts.

The article deals with the lingual semiotic research of the parliamentary act. The latter is defined as a repeated functional and semantic unity of the lingual signs possessing the systemic organization and brought to life by the social institution of the parliament. The semiotic approach to the parliamentary act research is viewed as the procedure of studying mechanisms involved in the interpretation of different act components. It is substantiated that the achievements of the political linguistics, lingual cultural studies, cognitive studies and the theory of speech acts are important for the parliamentary act in the lingual semiotic dimension.